

КАРТИ РОБОТИ ЙОГАНА БАПТИСТА ГОМАНА В ЗБІРЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена відомому німецькому картографу XVIII ст. Й.Б.Гоману і його роботам, що зберігаються в фондах Національного музею історії України. Ці карти мають виняткове значення як для дослідників, що займаються вивченням проблем з історії України та Європи, так і для тих вчених, які досліджують питання історії картографічної науки на теренах Європи.

Стародавні карти – унікальні пам'ятки історії та культури. Вони дають уявлення не лише про становище певних земель в певний час, але і про розвиток картографічної науки і техніки в зазначений період часу. З точки зору історичного джерелознавства, карти є одним із різновидів зображальних джерел. Зображення на картах – це особливий вид моделювання реальних явищ, що у графічній формі передає їх кількісні та якісні характеристики, структуру, взаємозв'язки і динаміку¹. На даному етапі розвитку історичної науки використання стародавніх карт як історичних джерел набуває все більшого значення. Карта є основою картографічного методу в історичному дослідженні й безперечно цінним історичним джерелом, що містить великий обсяг інформації, включеної в компактну і наочну графічну форму. Фактично в історичному картознавстві та джерелознавстві побутує визначення стародавніх карт як картографічного документу, що не відображає сучасну нам дійсність і втратив оперативно-довідкове значення.² Тому, розглядаючи стародавні карти як історичне джерело, перш за все потрібно спиратися на усебічний, комплексний історико-джерелознавчий аналіз.

В Україні стародавні карти зберігаються в провідних архівних установах, бібліотеках і музеях. Невелика за кількістю, але

різноманітна за складом картографічна збірка зберігається і у Національному музеї історії України (далі – НМІУ). Це один з найдавніших музейних закладів України, створений ще наприкінці ХІХ ст. за ініціативи Київського товариства старожитностей і мистецтв. За більш ніж столітню історію він став провідним музейним закладом країни, його колекції нараховують в наш час близько 700 тисяч одиниць зберігання. Картографічна збірка НМІУ налічує понад 400 різноманітних карт. Вона почала формуватись разом з іншими колекціями закладу, регулярно поповнювалась – зокрема, численними були надходження картографічних матеріалів до відділу «Старий Київ», що був організований в 1912 р. Проте потрібно зазначити, що комплектувалась вона не систематично, а стихійно, тому говорити про якусь цілісну колекцію не можна. Основу збірки становлять картографічні матеріали, що пов'язані з історією України і Києва зокрема. Проте в зібранні трапляються цікаві екземпляри європейського рівня, пам'ятки європейської картографії – наприклад, карти роботи відомого німецького картографа Йогана Баптіста Гомана (Homann) (1663–1724). В колекції музею знаходиться сім карт, пов'язаних з діяльністю Гомана, з них дві були створені картографом і математиком Тобіасом Майєром (Mauro) (1723–1762) і видані картографічною фірмою Homannianorum Heredum – «Спадкоємці (Наступники) Гомана».

Звертаючись до історії європейської картографії, потрібно зауважити, що розвиток картографії в європейських країнах в ХVІІ–ХVІІІ ст. був обумовлений застосуванням новітніх методів математичного обчислення карт на базі уточнення розмірів форми земної кулі з допомогою триангуляції в якості методу виміру меридіанів (градусного виміру) і отримання координат точок на земній поверхні.³ Потреби нового часу (проблеми землевпорядкування господарства, військової справи, освоєння нових територій) обумовлювали створення більш точних карт, які будувались за допомогою використання новітніх математичних методів і принципу побудови проєкцій, високоточних астрономічних вимірювань, інструментальних топографічних зйомок тощо. На розвитку науки відбивався і загальний економічний

стан країни. Так у XVIII ст. найбільшого економічного розвитку набули Англія і Франція, де це призвело до активізації картографії і геодезії. Втрата Нідерландами економічної першості пригальмувала там розвиток картографічної справи. Натомість, у той же час помітно прогресує картовидання в Німеччині.⁴ Йоган Баптист Гоман – один з найвидатніших картографів XVIII ст. – зробив великий внесок в розвиток географії і картографії як Німеччини, так і Європи. Саме завдяки його діяльності, картографію в Німеччині стали вважати окремою науковою дисципліною. Географічні і астрономічні карти та глобуси його роботи були високої якості: географічно точні і такі, що відповідали найвищим естетичним вимогам.

Майбутній засновник династії картографів народився 1663 р. Освіту отримав в єзуїтській школі в Миндельхеймі, кілька років провів в монастирі домініканського ордену, а пізніше прийняв лютеранство і переїхав в Нюрнберг. Там він 1687 р. відкрив нотаріальну контору. Тоді ж Гоман почав навчатись мистецтву гравірування: спочатку у Давіда Функа, а потім і у відомого гравера та видавця Якоба фон Зандрарта. 1692 р. він відкрив власну картографічну майстерню, а близько 1702 р. до неї була долучена і типографія, яка в основному видавала книги географічного спрямування.⁵

Впродовж довгих років датського панування в сфері картографії родина Гомана стала найбільш впливовими виробниками карт в Німеччині в XVIII ст. Успішній діяльності видавництва сприяли давні традиції книгодрукування в Нюрнберзі, близькість великого наукового центру – Альтдорфського університету, вдалиий підбір співробітників. З видавництвом в різні часи були пов'язані такі відомі вчені як Йоган Габріель Доппельмайер, Йоган Хьюбнер, Йоган Годфрід Грегорі, Тобіас Майєр тощо.

Гоман видав перший німецький атлас з 40 карт «Neuer Atlas» (1707), відомий «Atlas von hundert Charten» («Атлас 100 карт») (1712), «Atlas Novus» («Новий атлас») (1714), в якому вперше з'явилась велика кількість географічних карт, які потім передруковувались в інших виданнях Гомана. «Atlas Novus» ство-

рено у співпраці з Йоганом Габріелем Доппельмайєром⁶, що спеціально для цього атласу написав «Введення в географію». Дві важливі компіляції праць Доппельмайєра були видані пізніше «Спадкоємцями Гомана» – **«Atlas Coelestis in quo Mundus Spectabilis et in Eodem Stellarum Omnium Phoenomena Notabilia»**, що складався з 30 карт (1742) і виправлене видання цієї праці **«Atlas Novus Coelestis, in quo Mundus Spectabilis, et in Eodem tam Errantium quam Inerrantium Stellarum Phoenomena Notabilia»** (1748) із додатковою картою з зображенням сонячного затемнення 1748 р.

Перший всесвітній атлас «Grosser Atlas Uber die ganze Welt» з 126 карт ним було видано 1716 р., а пізніше його неодноразово перевидавали – 1719, 1725, 1731, 1735, 1737, 1743, 1746, 1748, 1759 рр.⁷ Незабаром після опублікування першого атласу Гоман 1707 р. став членом Берлінської Академії Наук, в 1715 р. став членом Королівського Пруського наукового товариства, а імператор Карл VI надав Гоману звання «географа його Імператорської величності».⁸ Робота видавництва відзначалась великою працездатністю: лише в період 1702–1716 рр. було виготовлено понад 100 мідних таблиць з розробками мап. Всього у видавництві вийшло понад 600 карт (понад 200 вийшло лише за життя Йогана Баптиста Гомана), в основі яких були французькі чи голландські зразки.⁹ Проте Гоман і його наступники майже не випускали власноруч зіставлених карт, а збирали, перевидавали або ж перероблювали оригінальні карти, досить часто замовчуючи ім'я авторів чи першоджерела¹⁰, а також створювали різноманітні компіляції з найкращих тогочасних карт.

Картограф видав і кілька російських карт. З ним вів листування про можливе видання Російського атласу Яків Брюс (вповноважений, соратник царя Петра I, володар одного з найбільших картографічних зібрань в Європі), а 1722 р. Гоман отримав патент на перебування в Нюрнберзі в якості комерційного агента для дотримання російських інтересів.

Після смерті засновника династії, справу перебрав його син – Йоган Кристофер Гоман (1703–1730), а після нього фірма перейшла до зятів Гомана, які працювали під іменем Спадкоємців

Гомана (Homann Heirs або Homannianorum Heredum). Фактично, фірма продовжувала існувати аж до 1813 р. (за іншими даними – 1848 р.¹¹) і мала великий вплив на розвиток картографії не лише в Німеччині, але і на теренах усієї Європи. До складу фірми входили різні картографи, зокрема – Йоган Міхаель Франц (Franz) (1700–1761), Йоган Матіас Хейс (Hase) (1684–1742), Йоган Георг Еберсбергер (Ebersberger) (1695–1760). Найбільш відомими картами, виданими цією установою, були Hommanisher Atlas (виданий 1747 р., перевиданий 1780 р.), Атлас Німеччини (1750), Атлас Сілезії (1750), Порівняльний атлас (1752 р., перевидання 1790 р.), Ручний атлас Беквемера (1754), Географічний атлас (видання 1759 р., перевидання 1784 р.). Новий атлас республіки Гельветики (1769), Великий атлас (1780). Окрім справи видання карт, спадкоємці Гомана розширили діяльність товариства і 1740 р. за ініціативи Йогана Міхаеля Франца було створено наукове «Космографічне товариство в Нюрнберзі» – перше товариство географічного спрямування.

Серед карт Гомана, що знаходяться в збірці НМІУ, є карти Королівства Данії, Королівства Іспанії і Португалії та карта течії Дунаю, на яких як автора зазначено Йогана Баптиста Гомана; карти Бельгії (1748) та Королівства Польського (1750), автором яких зазначений Тобіас Майер, який видав ці карти в картографічній фірмі «Спадкоємців Гомана». Вірогідно, всі ці карти належать до одного атласу або ж були зібрані одним колекціонером – на таку думку наводять білі папірці з порядковим номером, наклеєні на звороті кожної з цих карт в правому нижньому кутку. Але єдине, що про них наразі відомо – карти були виявлені 1998 р. під час звірки групи ілюстративно-допоміжних матеріалів (ІД) НМІУ.

Як відомо, Гоман дуже рідко датував карти власного виробництва, тим самим ускладнивши процес їх дослідження. Час створення його карт можна визначити лише за другорядними свідченнями. Зокрема, в 1716 р. Йоган Баптист Гоман отримав імператорський привілей і з цього часу носив титул Імператорського картографа – отже, на тих картах, що були видані після 1716 р. на картушах зазначено його посаду – «Rhm. Kays. Maj.

Geogr.» чи «Sac. Cis. Mai. Geographo» («головний географ кайзера Священної Римської імперії») або ж є посилання на привілей (cum privilegio). І, відповідно, карти, що були створені до 1716 р. включно, не містять цієї інформації.

Карта «**Regnorum Hispaniae et Portugalliae. Tabula generalis de l'Isliana aucta et ad Usum Scolarum novissime accomodata à Ioh. Bapt. Homanno. S.C.M.Geogr. Norimberge**» (Грл-5021) – «Королівство Іспанії та Португалії. Загальна карта збільшена із використанням новітніх знань пристосована Йоганом Баптистом Гоманом, головний географом кайзера Священної Римської імперії. Нюрнберг» видана після 1716 р.» (інформація про привілей на картуші). Ця карта вміщена в першому томі «Atlas Novus» виданого в Нюрнберзі 1746 р.¹² Мапа прямокутна, одностороння, багатокольорова (з використанням чорного, білого, жовтого, зеленого, блакитного, рожевого, червоного кольорів), вміщена в рамку, внутрішня рамка поділена на градуси і хвилини (1° і $10'$), має сітку з інтервалом в 1° . Розмір мапи 555×450 мм, її географічна протяжність: довгота – $7^{\circ} 10' - 25^{\circ} 50'$, широта – $34^{\circ} - 44^{\circ} 40'$. Масштаб подано в звичайних іспанських милях, морських іспанських милях, звичайних французьких і німецьких милях.

Картуш розміщено в правому верхньому куті. Назва карти оточена колом з зображення гербів різних королівств, що входили до складу Іспанського королівства (по колу за годинниковою стрілкою): Леон, Арагон, Гранада, Валенсія, Майорка, Кордова, Біскайя, Каталонія, Мурсія, Андалузія, Галіція, Толедо, Наварра і Кастилія. Увінчане це коло гербом королівства Іспанії і Португалії, з короною, який тримають два янголи. Знизу герби тримають два чоловіки з риб'ячими хвостами замість ніг. Зображення виконані в стилі рококо (ілюстрація 1).

Для позначення географічних об'єктів і назв використана латинська мова. На звороті карти приклеєно невеличкий білий квадратний аркуш паперу з №48 – вірогідно, саме під цим номером карта Іспанії Йогана Баптиста Гомана йшла к збірці невідомого нам колекціонера. Також зроблено напис від руки «Hiszpania» (польською мовою).

Карта «**Fluviorum in Europa principis Danubii cum Adiacentibus Regnis nec non totius Graeciae et Archipelagi. Novissima Tabula Authore Ioh. Baptista Homanno. Norimbergae.**» (Грл-5024) – «Річка Дунай, що бере початок в Європі, разом з іншими королівствами і напевне навіть усією Грецією і Архіпелагами. Новітня карта. Автор Йоган Баптист Гоман. Нюрнберг» вочевидь була створена в період 1713–1716 рр. Дата 1713 р. пояснюється тим, що на самій карті в тексті зазначено цей рік, отже карта просто не могла бути видана до цього часу. Верхня межа датування (1716 р.) пояснюється відсутністю зазначення про привілей Гомана. Ця карта була вміщена в атлас «Atlas Scholasticus» під назвою «Von Ungarn» (Угорщина)¹³. Мапа прямокутна, одностороння, багатокольорова (використано чорний, білий, блакитний, зелений, червоний кольори), вміщена в рамку, внутрішня рамка поділена на градуси і хвилини (1° і 10'). Розмір мапи становить 560x460 мм, її географічна протяжність: довгота – 31° 40' – 55° 10', широта – 33° 45' – 50° 55'. Шкалу виміру масштабу розміщено в нижньому лівому куті і подано в німецьких, угорських та французьких милях.

Над масштабом подано збільшений фрагмент карти, на якому зображені німецькі землі від Штудгардта до Аусбурга.

Картуш розміщено внизу карти, ближче до центру. Написи оточено зображенням, виконаним в стилі рококо: ліворуч напису – зображення Орфея з лірою і луком, за яким видніється античний храм, крилатого коня Пегаса над ним, праворуч назви карти – чоловік в лавровому вінці, що сидить біля перевернутої посудини, з якої витікає вода, і тримає в руках лопату. За ним видніється голова жінки, також в лавровому вінку. Також зображено різних людей, що грають на музичних інструментах тощо (ілюстрація 2).

Мова, яка використана в карті – латинська. На звороті наклеєно невеликий білий квадратний аркуш паперу з №41 і зроблено напис від руки польською мовою – «Catcy Grecyi».

У правій верхній частині мапи зображено територію сучасної України – Ucraina, зокрема позначені такі регіони як Волинь (Volhinia) і Поділля (Podolia). Географічні назви на українських

землях написані на польський манер – наприклад, Dzike Pole, Czycassy, Zytomierz. Зазначено і головну водну артерію українських земель – річку Дніпро – яку на цій карті ще названо Борисфеном (Borysphenis). В напису на карті відмічено, що Борисфен це інша річка, що має початок в Дунайському басейні (Danubialem alveum).

Мапа «**Regni Daniae in quo sunt Ducatus Holsatia et Slezcum Insulae Danicae Provinciae Iutia Scania Bleringia Nova Tabula edita a Io. Baptista Homanno Noribergae et aucta secundum Geographiam novissimam Iohann Hubneri. I.U.L.**» (Грл-5022) – «Королівство Данії, до якого входять князівства Гольсатії і Шлезвігу, Датські острови, провінція Ютландія, Швеція, Блекінг. Нова мапа редагована Іоганом Баптістом Гоманом і розширена новим другим географом Йоганом Хьюбнером» була створена Гоманом за участі і при допомозі Йогана Хьюбнера¹⁴. Час створення карти датовано періодом до 1716 р. – оскільки на картуші немає зазначення про привілей Гомана. Вміщена вона в атласі «Atlas Novus», а з деякими відмінностями на картуші в «Grosser Atlas uber die Ganze Welt» 1716 р., а також в пізніших атласах, зокрема «Atlas Scholasticus».¹⁵ Мапа прямокутна, одностороння, багатокольорова, з використанням чорного, білого, жовтого, блакитного, зеленого, рожевого та червоного кольорів, вміщена в рамку, внутрішня рамка поділена на градуси і хвилини (1° і 10′). Карта має розмір 555x465 мм, її географічна протяжність: довгота – 26° 50′ – 37°, широта – 53° 40′ – 58° 20′. Масштаб подано в таких системах виміру як німецькі, французькі, датські та шведські милі.

На картуші, що розміщений в верхньому правому куті зображено двоє напівгоголених чоловіків, з великими палицями, що тримають герб Данії. За чоловіками намальовано різну худобу: коней, овець, баранів, корів тощо (ілюстрація 3).

Окрім Данії, на карті вміщені південні райони Швеції та Балтика.

На карті для позначення географічних назв та об'єктів використовується латинська мова. На звороті цієї мапи також наклеєно невеликий квадратний аркуш паперу з №43. Також олі-

вцем написані назви міст – Москва, Вільно, Санкт-Петербург, Варшава, Житомир, Київ. Напис зроблено російською мовою, з використанням «ђ» (ятя), що дає змогу припустити, що в таку колекцію карти було зібрано до 1918 р. і що колекціонер або збирач цих карт походив з теренів Російської імперії, можливо з України або ж Польського королівства, адже на всіх картах на звороті вміщено написи польською мовою з назвами закартографованих країн. Зокрема, на даній карті міститься напис «Danía» і досить нерозбірливий напис польською мовою, вірогідно якесь прислів'я про Данію.

Карта «**Mapa Geographica Regni Poloniae ex novissimis quotquot sunt mappis specialibus composita et ad LL. Stereographicae projectionis revocata a Tob. Majero S.C.S. Luci publicae tradita per Hommanianos Heredes. Norimb. A. MDCCL.**» (Грл-5023) – «Географічна найновіша карта Королівства Польського, що складена із спеціальної мапи із застосуванням стереографічної проєкції Тобіаса Майєра. Звичайним днем передана Спадкоємцям Гомана. Нюрнберг. MDCCL» – роботи Тобіаса Майєра¹⁶ відомого німецького астронома, професора Геттінгенського університету була видана фірмою Гомана в Нюрнберзі 1750 р. Вона була вміщена в атласі «Atlas Novus»¹⁷. Мапа прямокутна, одностороння, багатокольорова (чорний, білий, зелений та червоний кольори), вміщен в рамку, внутрішня рамка поділена на градуси і хвилини (1° і 10'), містить сітку з інтервалом в 1°. Розмір частини карти, наявної в колекції НМІУ – 260x440 мм. Потрібно зазначити, що мапа Королівства Польського перебуває в доволі поганому стані збереження – ліва половина її втрачена, зображення дуже потерте, на карті численні надриви. Географічна протяжність карти в повному обсязі: довгота – 31° 30' – 56° 30', широта – 45° 40' – 57°.

Картуш розташований в правому верхньому куті. Назву карти оточено орнаментом в стилі рококо, під нею зображено дві монети. На першій в центрі зображено орла – герб Польщі, «Погонь» (зображення вершника на коні, що став на диби) – герб Великого князівства Литовського і напис «XXX. CRO. POL». Напис на легенді: «MONET. NOV. ARC. REG. POL. 1665». На

другій монеті під короною вміщена монограма літер С, R, I, а напис на легенді свідчить: «DAT. PRETIUM. SERVATA. SALUS. POTIORO. METALLOEST.» – «Плата, надана за врятоване благо достойніша металу» (ілюстрація 4).

Напис на картуші зроблено латиною, але в карті для позначення географічних об'єктів використовується польська мова. На звороті карти також наклеєний аркуш з №40 і зроблено напис польською мовою – «Polska».

Карта цікава для дослідників історії України тим, що охоплює територію Правобережної України, щоправда в межах Польської держави того часу.¹⁸ Цікаво, що на цій карті кордон між Російською і Польською державами проходить по Дніпру, назва якого на карті зазначена як Днепр або Dnieper.

Така ж карта видання 1773 р. була окрасою колекції картографічної збірки Наукового товариства ім. Т. Шевченка.¹⁹

Роботою Тобіаса Майєра була і інша карта, що перебуває в збірці Національного музею – «**Belgii Universi seu Inferioris Germaniae quam XVII Provinciae, Austriaco, Gallico et Batavo. Screpto parentes constituunt, nova Tabula Geographica a Tobia Majero Math. Cult. Ad Leges legitimae delineationis revocata Cura et Studio Hommanianorum Heredum C.P.S.C.M. A° 1748.**» (Грл-5024) – «Уся Бельгія, що належить Німеччині з XVII провінціями, Австрія, Галлія (Франція) і Батаво. Визначили створити піддані, нова географічна мапа Тобіаса Майєра. Облаштовано відповідно до легітимних законів спадкоємцями Гомана. 1748» Вона теж видана в Нюрнберзі фірмою Гомана. Ця мапа розміщувалась в атласі «Atlas Novus»²⁰. Карта прямокутна, одностороння, багатокольорова (використовується чорний, білий, жовтий, блакитний, зелений, рожевий і червоний кольори), вміщена в рамку, внутрішня рамка поділена на градуси і хвилини (1° і 5'), має сітку з інтервалом в 1°. Розмір карти – 250х460 мм, її географічна протяжність карти становить 17° 50' – 22° 5' довготи і 49° 10' – 53° 30' широти. Карта перебуває в задовільному стані – втрачена права частина, має потертості і надриви. Масштаб подано в німецьких, голландських і брабантських, французьких, датських і шведських милях.

Картуш розміщено в верхній частині карти, ліворуч. Навколо напису в два ряди герби бельгійських провінцій та навколишніх територій (ілюстрація 5).

Мова – латинська. На звороті карти вміщено папірець з №49. і напис «1748. Caley Belgii» (вірогідно, польською мовою).

Велику цікавість для вчених, що досліджують різні аспекти історії нашої держави становить карта Йогана Баптиста Гомана «**Ukrania, que et Terra Cosaccorum cum vicinis Walachiae, Moldaviae, Minoris Tartariae provinciis exhibita a Joh. Baptista Homanno. Noribergae.**» – «Україна, що є Землею Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдавії, Малої Татарії представлена Йоганом Баптистом Гоманом», яка міститься в колекції музею в двох екземплярах. Перша карта (Грл-4311) надійшла із збірки Альбертського університету (Канада) і була подарована професором Тарасом Гунчаком²¹ першому президенту України Л. Кравчуку і передана до музею в січні 1992 р., а друга (Ткв-12572/44) надійшла з Президентського фонду другого президента України Л. Кучми 2004 р. Ця карта вже ставала предметом цікавості дослідників – про неї йдеться в роботах В.Кордта, Я.Дашкевича, Р.Сосси²² тощо. Вчені сходяться на тому, що карта Й.Б. Гомана була створена на основі Генеральної карти Г.Л. де Боплана, зазначаючи, що «Ukrania, que et Terra Cosaccorum» є копією карти Боплана.

Обидві карти «Ukrania, que et Terra Cosaccorum» з колекції НМІУ була видані до 1716 р. включно. Свідчить про це напис на картуші «Ukrania, que et Terra Cosaccorum cum vicinis Walachiae, Moldaviae, Minoris Tartariae provinciis exhibita a Joh. Baptista Homanno. Noribergae», в якому відсутнє свідчення про імператорський привілей. Ця мапа була вміщена в кількох атласах – зокрема одним з найперших видань, де вона вміщувалась був «Grosser Atlas uber die Ganze Welt»²³, але видавалася і як самостійна²⁴. Відомі і пізніші видання цієї мапи – зокрема, видання 1729 р.²⁵

Мапа прямокутна, одностороння, багатокольорова (використовуються білий, чорний, жовтий, рожевий, червоний, зелений кольори), вміщена в рамку, внутрішня рамка поділена на граду-

си і хвилини (1° і $10'$). Розмір карти 565×470 мм, її географічна протяжність становить $44^\circ 10' - 72^\circ 50'$ довготи і $42^\circ 40' - 55^\circ 40'$ широти. Масштаб подано в німецьких і польських милях, числове співвідношення 1:3000000.

Назви міст, місцевостей, географічних об'єктів подано латинською мовою, хоча як свідчить В. Кордт, Гоману вочевидь сильно подобалась карта Московії Гійома Деліля («1706. Carte de Moskovie. Pressez par Guillaume de l'Isle, premier geographe du Roy...»²⁶), яку він використовував в роботі над картою України, і він передруковував легенди, що містились на карті останнього, не скорочуючи їх, але перекладаючи французький текст латиною.²⁷ Взагалі, під час роботи над «Ukrania, que et Terra Cosaccorum» Гоман східну частину скопіював з карти Деліля, північно-східне узбережжя Чорного моря з мапи Джіакомо Кантеллі да Віньйоли «Tartaria d'Europa...» 1684 р.²⁸, для зображення правого берега Дніпра використовував відповідну частину карти Польщі Корнелія Данкертса²⁹. Зображення території Криму було скопійовано з книги Якоба фон Зандрарта «Des Kxnigreibung. Sulzbach. 1687».³⁰ Для Лівобережжя Дніпра Гоман додав українську лінію, а для решти знову використав карту Деліля. До того ж, Гоман відокремив Таманський півострів від суходолу і дав йому назву «Nova Krepост Tamан». Таким чином, карта «Ukrania, que et Terra Cosaccorum» є типовим прикладом компілятивної картографії XVIII ст.

На обох варіантах картуш розміщено в верхньому лівому куті. На ньому зображено шість чоловічих постатей – в центрі сидячу фігуру гетьмана Івана Мазепи³¹, ліворуч від нього – шведський емісар в військовому мундирі з шаблею в правиці, поряд з ним – три сидячі фігури козаків. Праворуч від Мазепи на задньому плані похмура постать Петра I на тлі російського державного прапору, ближче до гетьмана – постать в шляхетському одязі – вірогідно, що це Станіслав Ліщинський – польський магнат, один з претендентів на польську корону і майбутній король Польщі, Пилип Орлик – генеральний писар за гетьманування Мазепи чи можливо Андрій Войнаровський – небіж гетьмана.³² Декоративний картуш із зображенням козаків не кольоровий,

Ілюстрація 1

Ілюстрація 2

Ілюстрація 4

Ілюстрація 3

Ілюстрація 6

Ілюстрація 5

що є типовим для карт Гомана, як і використання яскравих кольорів власне на мапі (ілюстрація 6).

Цікаво, що у назві зазначена назва «Укранія», а власне на самій карті вона подається як «Україна».³³

Таким чином, карти роботи Йогана Баптиста Гомана, що зберігаються в колекції Національного музею історії України містять важливу інформацію щодо українських земель в XVIII ст., які на той час входили до складу Польської корони та Російської імперії та щодо різних країн Європи, таких як Іспанія, Португалія, Данія, Бельгія, Греція, Польща тощо. Вони є цінним джерелом не лише з історії України та Європи, але і з історії розвитку картографії на теренах Європи.

---

1. Историчне джерелознавство: Підручник/ Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 281.

2. Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт. – М., 1985.– С. 12–13.

3. Там же. – С.115.

4. Сосса Р.І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. – К., 2000.– С. 43

5. Борисовская Н.А. Старинные гравированные карты и планы. – М.: Галлактика, 1992. – С. 272.

6. Йоган Габріель Доппельмайер (1651–1750) – нюрнберзький професор математики.

7. Фель С.Е. Картография России XVIII ст. – М.: Изд-во геодезической литературы, 1960.– С. 130.

8. Moreland C., Bannister D. Antique maps. – London, 1993. – С. 237.

9. Борисовская Н.А. Указ. соч. – С. 272.

10. Фель С.Е. Указ. соч. – С. 130–131.

11. <http://www.georgeglazer.com/maps/maps.html>.

12. Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia Regna et Status Exactis Tabulis Geographico demonstrans. Opera Iohannis Bapstistae Homanni. Norimbergae. 1746. – Т. I.– № 5.

13. Steiner Atlas Scolasticus edict Iohannis Baptistae Homann. – № 24.

14. Йоган Хьюбнер (1668–1731) – німецький картограф, вивчав теологію, історію і географію в Лейпцигському університеті, з 1691 р. став ма-

гістром, а з 1694 р. – ректором гімназії в Мерсбурзі (Німеччина), з 1711 р. – ректор Йоганського коледжа в Гамбурзі (Німеччина).

15. Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia Regna et Status Exactis Tabulis Geographico demonstrans. Opera Iohannis Babtistae Homanni. Norimbergae. 1746. – Т. III, № 9; Grosser Atlas uber die Ganze Welt. Norimbergae. MDCCXVI. – № 111; Steiner Atlas Scolasticus edict Iohannis Baptistae Homann. – № 21.

16. Тобіас Майєр (1723–1762) – німецький астроном, математик-самоук, опублікував дві оригінальні геометричні роботи, а з 1746 р. почав займатися картографічним виробництвом в Нюрнберзі. Розробив карти Місяця, що допомогли навігаторам у визначенні довготи на морі з точністю до 0,5°. Свої дослідження публікував в працях Нюрнберзького космографічного товариства і, отримавши наукове визнання, працював на кафедрі економіки і математики Геттінгенського університету з 1751 р., а з 1754 р. став управляючим університетською обсерваторією.

17. Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia Regna et Status Exactis Tabulis Geographico demonstrans. Opera Iohannis Babtistae Homanni. Norimbergae. 1746. – Т. II, № 1.

18. Кордт В. Матеріали до історії картографії України. – Ч. 1. – К., 1931. – С. 9.

19. Височенко С.М., Симутіна А.Л. Картографічна збірка Наукового товариства ім. Т.Шевченка (короткий огляд історії та змісту) // Віс. геодезії і картографії. – 1994. – № 2. – С. 139.

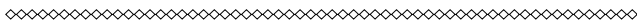
20. Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia Regna et Status Exactis Tabulis Geographico demonstrans. Opera Iohannis Babtistae Homanni. Norimbergae. 1746. – Т. I, № 64.

21. Тарас Гунчак – професор історії і політології Ратгерського університету, редактор журналу «Сучасність» (США).

22. Кордт В. Вказ. пр. – С. 15; Дашкевич Я. Територія України на картах XIII–XVIII ст. // Історичні дослідження вітчизняної історії. – К., 1981. – Вип. 7. – С. 91; Сосса Р.І. Вказ. праця. – С. 53–54.

23. Grosser Atlas uber die Ganze Welt. Norimbergae. – MDCCXVI. – № 118.

24. Огородіна Т.М., Падюка Н.В. Картографічна збірка з бібліотеки Й.Т.Павліковського (за матеріалами ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України) // Записки ЛНБ ім. В.Стефаника. – Львів, 2000. – Випуск 7 / 8. – С. 3–94.

25. Огородіна Т.М., Падюка Н.В. Вказ. праця. – С. 93–94; Паславський Т., Падюка Н. Картографічні видання у фондах ЛНБ ім. Стефаника НАН України // Картографія та історія України. – Львів, 2000. – С. 229.

26. Иностранные карты России XVIII в. Россия, Европейская Россия. Каталог. – Л., 1988. – Вып. 1. – С. 53–54; Кордт В. Вказ. праця. – С. 13–14.

27. Кордт В. Вказ. пр. – С.15.

28. Там само. – С.5.

29. Там само. – С.7.

30. Там само. – С.15.

31. Сосса Р.І. Вказ. праця. – С. 53.

32. За дослідженнями Г.І. Ярової, старшого наукового співробітника НМІУ, зараз – директора Музею Гетьманства.

33. Шелухін С. Назва України у стародавніх географів // Хроніка–2000. – 1992. – № 2. – С. 62.

Marina Oksenich

**MAPS MADE BY IOHAN BAPTIST HOMAN,
IN THE COLLECTION OF NATIONAL MUSEUM
OF HISTORY OF UKRAINE**

The article is dedicated to a famous German cartographer of the 18th century J.B. Homanno and his works, that belong to the fund collections of National Museum of the History of Ukraine. These maps are of exceptional importance for the researchers who deal with the history of Ukraine and Europe, and equally for those scientists who study the problems of the history of European cartography.

